

Pescadors i barques de Cambrils: estudi etnològic de la pesca i les drassanes tradicionals a Cambrils i els canvis produïts per la construcció del port de refugi

Joan Manel Arca
Museu Marítim de Barcelona

El projecte de recerca *Pescadors i barques de Cambrils: estudi etnològic de la pesca i les drassanes tradicionals a Cambrils i els canvis produïts per la construcció del port de refugi* es dugué a terme durant l'any 2008 en el marc dels programes de recerca de documentació de l'IPEC, desenvolupat per un equip d'investigació integrat per Enric García, Eliseu Carbonell i Joan Manel Arca. La seva finalitat, tal com indica el títol, fou la d'analitzar el procés, l'abast i les conseqüències de la construcció del port de Cambrils, atenent l'impacte que suposà la construcció d'aquesta infraestructura en la morfologia del paisatge, així com de l'ocupació i l'ús de l'espai que han fet pobladors i usuaris al context cambrilenc al llarg del segle xx. La construcció del port de Cambrils (1933-1947) representà l'aparició d'una nova superfície urbana (marítima i terrestre) a la "platja del sorral", un espai on es genera la vida social del nucli marítim de Cambrils i, per extensió, del territori en què repercuteix la influència d'aquest espai. Entenem el port com un espai urbà, un espai social, un

espai en què s'escenifiquen activitats, sentiments, vivències, representacions i construccions d'identitat sotmeses a una constant reinvençió i reelaboració; un espai dinàmic i canviant que transcendeix els límits espacials i temporals. Atenent aquesta contínua transformació, s'ha intentat diferenciar dinàmiques i estructures organitzatives a partir de persones, elements i espais que constitueixen per se una realitat polièdrica que forma part d'una mateixa totalitat.

L'eix metodològic de la investigació s'ha basat en el recull d'enregistraments orals (d'entrevistes temàtiques informals i programades), de l'observació directa, del buidatge documental bibliogràfic, fotogràfic i audiovisual i de l'anàlisi de les dades obtingudes de diferents fons documentals: el Museu Marítim de Barcelona, l'Arxiu Municipal de Cambrils, del Museu d'Història de Cambrils, l'Arxiu del Port de Tarragona, l'Arxiu de la Capitania Marítima de Tarragona, l'Hemeroteca de Tarragona, les biblioteques territorials, l'associació de vela llatina ARJAU, del

grup de recerca de Cultura Tradicional i Popular l'Anjub, de l'Arxiu de la Confraria de Pescadors de Cambrils i altres arxius privats.

Entenent que les persones som un producte social determinat per les característiques socioculturals d'un context, s'ha donat veu a alguns dels protagonistes que, per la seva relació, posició, acció, formació o representació sociocultural o política –i necessària predisposició, és clar– han estat vinculats –o desvinculats– amb el port i/o amb activitats marítimes especialitzades (captura i venda de peix i construcció i reparació d'embarcacions). Amb les entrevistes hem utilitzat materials com ara fotografies, audiovisuals, plànols, cartes de parentiu i documents diversos que han permès enriquir el contingut de moltes d'aquestes entrevistes, i s'han seleccionat vint-i-sis enregistraments orals i noranta-vuit fotografies per al fons documental de l'IPEC. En la configuració de l'imaginari de l'activitat marinera, també sotmès a les progressives transformacions, es requereix un element nodal que permet la mediació entre individu, terra i mar. Malinowski (1986), en l'anàlisi d'*Els argonautes del Pacífic Occidental* de les illes Trobiand, ja presenta l'embarcació com "una realitat vivent", un nòdul mediador que permet la interacció entre individu i els elements (mar i terra). Un espai al qual hem dedicat especial atenció en el transcurs de la investigació: com a objecte d'estudi, com a element simbòlic, com a pretext i context en entrevistes i observacions, com

Fotografia corresponent al full d'assentament d'embarcacions de la Capitania Marítima de Tarragona. Full 655, llista 3a, corresponent a l'embarcació Brígida (1891), construïda pel mestre d'aixa Juan Tutusaus Ferré (Cambrils). Autor: Joan Manel Arca. Arxiu de procedència: Capitania Marítima de Tarragona.

un espai també sotmès a constants transformacions. S'ha recollit una detallada informació del procés de concepció, construcció (també destrucció) i ús de l'embarcació.

Destaquem l'autorització aconseguida d'accés a la consulta inèdita d'un fons documental de més de dos mil fulls d'assentaments i llibres de rol de les embarcacions de la tercera llista (referents a l'activitat de pesca), arxivats a la Capitania Marítima de Tarragona. Aquest fons documental es troba en dipòsit a l'Arxiu del Port de Tarragona des de l'octubre de 2008. Destaquem també per al desenvolupament del projecte el material facilitat pel Servei de Documentació del

Museu Marítim de Barcelona, on es conserva un fons elaborat l'any 1946 per la Direcció General d'Arquitectura de tot el litoral espanyol, amb plànols i fotografies de les cases de pescadors de Cambrils que hem utilitzat com a calidoscopi espacial per analitzar les interrelacions en el transcurs del temps i dels espais.

Cambrils ha mantingut l'estructura de l'anomenat doble assentament de costa, format per un nucli urbà ubicat a 2 km a l'interior respecte de la costa, conegut com la *Vil·la* (s. XII), i per un nucli urbà marítim anomenat *Marina* o *Baix a mar*, ubicat al litoral (s. XVII). El baix rendiment agrícola de les salinitzades terres properes a la mar, l'estigma vin-

culat a malalties i epidèmies relacionades amb els aiguamolls propers a la mar, la vulnerabilitat enfront de les incursions pirates (freqüents fins el s. XVIII), l'exposició als cíclics temporals en una zona sense infraestructures de protecció i la inexistència o precarietat dels serveis i condicions de l'espai marítim han estat els principals arguments utilitzats per diferents investigadors per justificar la dificultat de la consolidació dels espais marítims urbans precedents a la construcció de ports marítims, un model amb múltiples exemples a la costa mediterrània en general i a la catalana en particular en què el barri marítim neix en l'espai entre el nucli medieval i el mar, utilitzat com a punt de transport de mercaderies i com a activitat pesquera complementària per a la subsistència basada en una economia agrícola. La descripció identitària de la "gent de mar" ha estat relacionada des dels seus orígens amb activitats marítimes, i aquesta identitat, en termes generals, ha estat marcada històricament per una certa marginalitat reflectida en l'ocupació de l'espai físic i productiu, en la manca de reconeixement que sovint ha ignorat les necessitats i els drets dels seus pobladors, i que s'ha manifestat en desigualtats, conflictes, confrontacions i rivalitats entre els pobladors dels dos nuclis.

El port de Cambrils: un espai urbà, un espai social

El port pot ser considerat no sols com un lloc o un indret físic i geogràfic, sinó també com un

Plànol de la població de Cambrils. S'observen (més clar a la reproducció) els nuclis residencials de la població pesquera. Font de procedència: Direcció General d'Arquitectura (1946). Arxiu de procedència: Servei de Documentació del Museu Marítim de Barcelona.

gran escenari a través del qual els diferents actors presenten i representen la forma urbana en la mesura que hi podem reconèixer un tipus de relacions i interaccions amb estructures organitzades, distingibles i identificables en l'espai i en el temps.

El primer projecte del port de Cambrils data de 1918 (Corsini). Fou plantejat incipientment com un port de refugi amb una doble funció de protecció: donar refugi a les diferents flotes pesqueres i comercials i protegir dels temporals l'àrea urbana marítima, que en aquest període concentrava un terç de la població total del municipi. El projecte, però, no es va iniciar fins el 1933 (Membri-llera). En aquest període, el nucli marítim configurat entorn de la Torre del Port i al llarg de la platja del sorral només comptava amb la presència d'una petita església i de l'edifici del Pòsit com a únics equipaments comunitaris (ambdós elements desapareguts a l'actualitat), fet que transformava les possibilitats d'aquest espai i repercutia en les activitats marítimes, i especialment en la indústria de la construcció naval i de la pesca.

Aquesta etapa es caracteritzà també per la introducció de nous materials i tecnologia aplicada a la nàutica amb la introducció dels nous motors navals. Els efectes es van sentir en les dinàmiques organitzatives, en les relacions, en la percepció del medi, en l'ocupació de l'espai i en la seguretat que implica tenir un major domini sobre els factors climàtics, ja que es pot dormir a casa, garantir una regularitat en els ingressos en un sector en què aquest aspecte és sempre incert, millorar les condicions de seguretat, etc. L'edificació de la segona i actual església de Sant Pere durant els primers anys de la dècada de 1940 va comportar l'ordenació urbana residencial al seu voltant.

La Guerra Civil espanyola i els posteriors períodes de crisi econòmica de la postguerra van interrompre el procés constructiu del port, que no es va finalitzar fins el 1947, moment que coincidí amb la inauguració de l'escar/varador. Durant aquest període, Cambrils protagonitzà una especialització dins del sector de la pesca i de la construcció

naval de les petites mestrances / drassanes, en un context marcat per les abundants captures pesqueres, per les noves formes de producció impulsades per la introducció de nous materials, nova maquinària i tecnologia, i per la reestructuració de les relacions laborals. Aquesta és una època en què Cambrils se situa com a referent en la construcció d'embarcacions donat el prestigi de producció quantitativa i qualitativa dels bastiments, no superiors als 18 metres d'eslora, i que s'utilitzaran al llarg d'una àmplia àrea geogràfica d'influència (Almeria, València, Barcelona, Girona, etc.). A l'any 1950 es va ampliar el braç exterior del port (projecte de Serrano) amb el pre- text de protegir el port dels temporals de garbí. Aviat es van fer presents els efectes de la construcció del port. Amb l'impacte de la construcció i ampliació d'aquesta obra civil, la mar va començar a modificar la fesomia de la costa en detriment del terreny a la costa de ponent, fet que va obligar a construir espigons. L'obra del port podem dir que va finalitzar el 1957, tot i que no ha deixat d'estar sotmès a constants transformacions i redefinicions. Al llarg d'aquella dècada, l'augment de la densitat demogràfica derivat dels fluxos migratoris d'altres regions de l'Estat espanyol va requerir la intervenció de l'Estat en la promoció d'habitatge social (edificació d'habitatges Sant Pau, l'any 1953, darrere l'església de Sant Pere).

El pla de 1963 (Primer Pla General d'Ordenació Urbana de Cambrils) i el boom turístic dels

Foto del Carrer Miramar (a l'alçada dels números 18 i 19), ubicat davant de la platja del sorral. Font de procedència: Direcció General d'Arquitectura (1946). Arxiu de procedència: Servei de documentació del Museu Marítim de Barcelona.

anys seixanta representen l'etapa més salvatge del creixement urbanístic de Cambrils, i tots els autors que han estudiat el període coincideixen a indicar que es van donar situacions de permissivitat i de caràcter especulatiu a l'hora de construir, fruit de la forta demanda de vivendes properes a la façana del port i dels carrers immediats. L'aparició de la nova indústria turística va comportar una revolució de l'estructura econòmica de la població de Cambrils, afavorint l'aparició de noves formes de relació, de producció i de l'ocupació i l'ús de l'espai que s'aniran consolidant fins la dècada dels setanta, donant lloc a noves activitats marítimes vinculades amb el lleure i el turisme (com ara la inauguració definitiva del Club Nàutic el 1979) i a una progressiva especialització entorn de la restauració, l'hostaleria, la construcció i la compra-

venda d'immobles. La dualitat de les dues flotes, la pesquera i la de lleure, s'ha mantingut fins l'actualitat amb una representació prou gràfica en l'ocupació i l'ús de l'espai. Al moll de llevant (est), incloent-hi els seus elements i equipaments, se situa la flota de lleure en progressiva expansió de l'ocupació espacial del port. La flota pesquera amb llurs elements i equipaments s'ha anat situant (o com dirien alguns, setiant) al moll de ponent, o de garbí. Al moll de fons, en aparent neutralitat en l'ocupació de l'espai, i amb privilegiada perspectiva visual del port i de la façana marítima, s'ubica l'actual escar / varador.

Les incipients reflexions i conclusions obtingudes en l'anàlisi de dades s'han integrat actualment al projecte *De cara al mar. Estudi etnològic dels ports de Cambrils i Arenys de Mar i el seu paper*

en la identitat marítima catalana, projecte d'investigació que es troba en procés de realització per un equip d'investigadors vinculats al Museu Marítim de Barcelona i al Museu d'Història de Cambrils.

BIBLIOGRAFIA

- CHELKOFF, G.; THIBAUD, J.-P. "L'espace public, modes sensibles", a *Les Annales de la Recherche Urbain*, 57-58, desembre del 1992, pàg. 7-17.
- ANJUB. "Calafats i mestres d'aixa", a *Full de cultura popular i tradicional l'Anjub*. Cambrils, 1996.
- ALBERICH, N. *Viure de la mar. Canvis i continuïtats en el sistema de pesca a Cambrils*. Tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili, 2001.
- ALEGRET, J.Ll. "Etnologia de les societats marítimes: perspectives d'anàlisi, àmbits d'estudi i propostes de treball", a *Actes del 1r Congrés d'Història Marítima de Catalunya*, 2002.
- ALEGRET, J.Ll. *La pesca a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, 2001.
- BERTRAN, J. *Aspectes socioeconòmics del segle XIX i inicis del XX a Cambrils*. Tarragona: El Mèdol, 1992.
- CASTELLS, M. "La era de la informació. Economía, sociedad y cultura", a *El poder de la identidad*. Vol. 2. Madrid: Alianza, 2001.
- CUCÓ, J. *Antropología Urbana*. Barcelona: Ariel, 2004.
- DELGADO, M. *Sociedades movedizas*. Anagrama, 2007.
- MARTÍ, I. *Cambrils*. Col·lecció La Creu del Terme. Cambrils, 2004.
- PRAT, J.; MARTÍNEZ, À.; CONTRERAS, J. i MORENO, U. (eds.). *Antropología de los Pueblos de España*. Madrid: Taurus, 1991.
- SAVALL ROM, J.Ll. *El vocabulari dels pescadors de Cambrils*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1991.
- TARÉS, M. i BLÀZQUEZ, M. "Cambrils, la construcció d'una ciutat", a *Revista Cambrils*, juny de 2008.